

Lucia Němcová

Państwowa Biblioteka Naukowa w Preszowie, Słowacja

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI „OBRAZ STOSUNKÓW
WYZNANIOWYCH I PRZEKONAŃ RELIGIJNYCH W KULTURZE
KSIĄŻKI ORAZ ŹRÓDŁACH (OSOBY – WYDARZENIA – ZABYTKI)”,
PAŃSTWOWA BIBLIOTEKA NAUKOWA W PRESZOWIE,
10–11 WRZEŚNIA 2019 ROKU

Štátna vedecká knižnica [Państwowa Biblioteka Naukowa] w Preszowie, nazywana w skrócie PBN w Preszowie, co roku organizuje konferencję poświęconą kulturze książki w kontekście interdyscyplinarnym. Tegoroczna odbywała się pod tytułem „Náboženské pomery a konfesionalita v odraze knižnej kultúry a prameňoch (osobnosti – udalosti – pamiatky)”. W roku 2019 obchodzimy na Słowacji (w jej wschodniej części) kilka rocznic związanych z historią Kościoła ewangelickiego – pierwszymi reformowanymi wyznaniem religijnymi (460. rocznicę Confessio Heptapolitana, 450. rocznicę Confessio Scepusia)¹, ale także wydarzeń związanych z kontrreformacją – na ten rok przypada również 400. rocznica śmierci tzw. męczenników koszyckich. Konferencja o charakterze interdyscyplinarnym odbyła

¹ Confessio Heptapolitana (znane również jako C. Montana) – wyznanie reformowane, które w 1559 roku przyjęło 7 środkowosłowackich miast górniczych (Kremnica, Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Nová Baňa, Pukanec, Banská Belá Lubietová). Jego zwolennicy wywodzący się z umiarkowanej reformacji postulowali: komunię pod obiema postaciami, wprowadzenie języków niemieckiego i czeskiego do liturgii, jej uproszczenie, zrezygnowanie z ozdobnej dekoracji w kościele, śluby księży. *Lexikón slovenských dejín*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006, 3. wydanie, s. 66.

Confessio Scepusia – wyznanie ewangelickie, które w 1569 roku przyjęło Bractwo Proboszczów 24 miast spiskich. Była to fala umiarkowanej reformacji protestanckiej, opująca za wprowadzeniem komunii pod obiema postaciami, języków niemieckiego i czeskiego jako języka liturgicznego, uproszczeniem liturgii, ozdób w kościele, umożliwieniem ślubów księży, [online], https://sk.wikipedia.org/wiki/Confessio_Scepusia

się w duchu ekumenicznym w dniach 10–11 września, otworzyła ją swoim wystąpieniem dyrektor PBN w Preszowie mgr Valéria Závadská.

W pierwszym dniu obrady podzielono na trzy bloki tematyczne. Dr h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (Instytut Historii Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie) w swoim referacie „Theatrum Eperiense Jána Rezika – jedyne dzieło z tamtej epoki o Preszowskim krwawym sądzie” przedstawił analizę cennej jedynej pozycji książkowej, na przykładzie której przybliżył postrzeganie w tamtej epoce tzw. Carrafovego lub Preszowskiego krwawego sądu zwanego także preszowską jatką (1687), która rozegrała się w Preszowie podczas powstania antyhabsburskiego I. Thökölyego. Doc. mgr Imrich Nagy, PhD. (Katedra Historii Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu im. Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy) w swoim wystąpieniu „Percepcja początków reformacji w korespondencji humanistycznej Mikuláša Oláha” skupił się na korespondencji arcybiskupa ostrzygomskiego w pierwszych dwóch dekadach XVI wieku z naciskiem na kwestie reformacji i osoby adresatów. Właśnie takie podejście może umożliwić nowe spojrzenie na osobę, która jest postrzegana przede wszystkim jako rekatolizator. PhDr. Daniela Pellová (Archiwum Państwowe Preszów) w swoim wystąpieniu „Z historii klasztoru i kościoła franciszkanów w Preszowie” przybliżyła losy zakonu franciszkanów w Preszowie oraz dzieje należących do nich budynków. „Budowanie zaplecza lokalowego Towarzystwa Jezusowego w Trnawie” było tematem referatu PhDr. Henriety Žažovej, PhD. (Instytut Historii Uniwersytetu Trnavskiego w Trnawie), która przedstawiła nie tylko osiedlenie się jezuitów w mieście (w dawnym klasztorze dominikanów) i nastawienie władz miasta do nich, ale także stopniowy rozwój terenu należącego do jezuitów, który przekształcił się w wyjątkowy kompleks zabudowy barokowej i klasycystycznej. Mgr Edita Kušnierová (historyczka i emerytowana konserwatorka zabytków) wystąpiła z referatem „Z dziejów kościoła ewangelickiego na Gemerze”, opracowanym na podstawie publikacji proboszcza ewangelickiego z Rožňavy Emila Szkalosa (wydanej w 1931 r. po węgiersku w Rožňavie: *A rozsnóy evang. egyház története 1525–1930*) oraz materiałów z archiwum parafii ewangelickiej w Rožňavie, a także innych źródeł. Autorka w swoim referacie przedstawiła początki ruchu reformacyjnego w okolicach Rožňavy, Štítnika, Dobšinej oraz Muráňa, poprzez powstanie zborów protestanckich, rekatolizację, okupację turecką, patent tolerancyjny Józefa II aż po współczesność. Pierwszy blok obrad konferencyjnych zakończył referat mgr Aleny Mišíkovej, PhD. (Archiwum Państwowe Preszów) „Stosunki wyznaniowe w państwie michalovskim w XVIII i w pierwszej połowie XIX wieku”, w którym autorka skupiła się na zmianie przynależności religijnej mieszkańców Zemplína w tamtym czasie. Pod wpływem rekatolizacji oraz napływu nowych mieszkańców zanikała większość parafii kalwińskich i luteranckich, a na ich miejscu powstawały parafie katolickie obrządku wschodniego, zatem w tym samym czasie

istniały obok siebie cztery wyznania: rzymscy katolicy (wliczając w to grekokatolików), luteranie, kalwini i żydzi.

Drugi blok otworzyła mgr Gabriela Oľšavská (Państwowa Biblioteka Naukowa w Preszowie) swoim wykładem „Proboszcz ewangelicki Ján Samuel Kriebel i jego dzieło *Versuch einer Geschichte der königl. freyen Stadt Eperies in Oberungarn*”, która przedstawiła pochodzącego z Kežmarku proboszcza preszowskiego zboru ewangelickiego i jego dzieło, które opublikował w ogólnokrajowym periodyku „Allergnädigst-privilegirte Anzeigen aus sämtlich-kaiserlich-königlichen Erbbländern”. Ján Samuel Kriebel jako kontynuację tego artykułu napisał historię miasta Preszowa od początku aż do lat 70. XVIII wieku, którą opracował przede wszystkim na podstawie źródeł, do których miał dostęp, zaskakująca była mała ilość informacji dotyczących historii kościoła w tym mieście. Mgr Kamila Fircáková (Muzeum Kultury Żydowskiej w Bratysławie) od dawna zajmuje się periodykami, a na tegorocznej konferencji przedstawiła „Periodyki protestanckie na wschodniej Słowacji”. W ramach wybranego tematu przybliżyła także specyficzne periodyki – sprawozdania roczne szkół ewangelickich (na przykład z takich miast, jak: Revúca, Preszów, Kežmarok), ale także typowe periodyki wyznania ewangelickiego, którymi są: „Evangelikus Naptár”, „Slovenské kalvínske hlasy”, „Košícký evanjelik”, „Spišský evanjelik”. Zaprezentowane periodyki pochodziły z okresu od II połowy XIX wieku do końca II wojny światowej. Mgr Mária Kaletová (Instytut Historii Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie) zajęła się tematem „Metryk ewangelickich z Toporca i jego filii”, a specyficznym źródłem badania stosunków religijnych była dla niej księga chrztów, ślubów i zgonów z lat 1809–1829. Drugi blok obrad zakończyła doc. mgr Marcela Domenová, PhD. (Instytut Historii Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie) referatem „Liber sepultorum (Šebeš: 1738–1906)”. Analizowała w nim wyjątkowe źródło – księgę pochowanych w krypcie ówczesnego kościoła franciszkańskiego w Niżnej Šebastovej, znajdującą się w Archiwum Państwowym w Preszowie. Pomimo pierwotnych założeń, że źródło będzie zawierało wyłącznie informacje na temat zmarłych członków zakonu franciszkanów, badaczka stwierdziła, że są w nim także dane dotyczące osób świeckich, zwykłych ludzi – również członków szlachty.

Trzeci blok w pierwszym dniu konferencji poświęcono zabytkom sakralnym w różnych formach. „Cmentarze i zabytki sakralne powiatu Pezinok” przedstawiły wspólnie mgr Michala Máriássyová (Słowackie Archiwum Narodowe Bratysława) i inż. Magda Máriássyová. Przedmiotem ich zainteresowania były pomniki nagrobne do I połowy XX wieku – ich zróżnicowanie ze względu na miejsce i religię (cmentarze katolickie, ewangelickie i żydowskie) oraz ich forma (kształt, koncepcje rzeźbiarskie, napisy nagrobne), w ramach którego zajmowały się przede wszystkim analizą napisów na pomnikach. Mgr Šimon Kačmár (Państwowa Biblioteka Nauko-

wa w Preszowie), wykorzystując badania terenowe, zajmował się tematem „»Na chwałę Bożą« – krzyże przydrożne w powiecie Sabinov do 1918 roku”; jego celem było przedstawienie zabytków małej architektury sakralnej w kontekście ich funkcji, powstania i umieszczenia. Wieloletnia, była specjalistka Urzędu Ochrony Zabytków w Preszowie, PhDr. Darina Petranská, na zakończenie pierwszego dnia konferencji przedstawiła obecnym referat „250 lat Preszowskiej Kalwarii” (konsekracja odbyła się w 1769 roku) – od czasu jej powstania (Preszowska Kalwaria została zbudowana przez jezuitów), przez trzy kolejne etapy budowy, które zakończył ojciec František Perger, SJ. Program konferencji uzupełniła wycieczka na Kalwarię, którą przygotowała dla uczestników i prowadziła Dr. D. Petranská, dzięki czemu połączyła swoje wystąpienie z prezentacją jednego z zabytków historycznych miasta Preszowa.

W drugim dniu konferencji jako pierwszy wystąpił mgr Martin Baloga (Słowacka Biblioteka Narodowa w Martinie) ze swoim referatem „Pierwodruki dzieł homiletycznych z klasztoru franciszkanów w Niższej Šebastovej”; w którym w ujęciu historii kultury książki przedstawił trzy inkunabuły łączące się z postaciami takich autorów, jak: Johannes Herold (1380–1468), Pelbart z Timisoary (1435–1504) oraz Bernard z Clairvaux (1090–1153). Natomiast mgr Annamária Kónyová, Ph.D. (Instytut Historii Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie) wskazała na „Wpływ wybranych kobiet na protestancką kulturę książki w okresie reformacji i kontrreformacji”. Autorka zajmowała się kobietami-protestantkami jako posiadaczkami cennych tytułów książkowych. Doc. mgr Marcela Domenová, Ph.D. przedstawiła w ujęciu kultury książki wystąpienie pod tytułem „Drukarnia akademicka w Trnawie i pochodzące z niej książki w dziale historycznym PBN w Preszowie”. Przede wszystkim skupiła się na Drukarni Akademickiej (oraz jej poprzedniczkach), która należała do najważniejszych drukarni swojej epoki, była świetnie wyposażona technicznie, a jej pracowników można zaliczyć do erudytów. Autorka przeanalizowała także występowanie druków z tej drukarni w dziale historycznym PBN w Preszowie oraz zaprezentowała najciekawsze z nich, podzielone na grupy tematyczne, między którymi znalazły się: prawo, historia, literatura religijna/teologiczna oraz klasyczna literatura antyku. „Przeciwnicy procesów o czary pod koniec XVI wieku oraz ich dzieła zachowane w Liceum Ewangelickim w Kežmarku” były przedmiotem zainteresowania mgr Márii Pitákovéj, Ph.D. (Słowacka Biblioteka Narodowa w Martinie), która przedstawiła głównie dzieła związane z postaciami Johanna Weyera oraz Antona Praetoriusa. Mgr Matúš Molnár (Słowackie Muzeum Narodowe – Muzeum Betliar) wygłosił referat „Odbicie przekonań religijnych Andrásyich w zasobach ich biblioteki rodowej należącej obecnie do Słowackiego Muzeum Narodowego – Muzeum Betliar”, w którym wskazał na podejście Andrásyich do nabywania literatury teologicznej oraz religijno-historycznej w powiązaniu z wybranymi drukami należącymi do biblioteki rodowej. Spojrzenie na ważną zabytkową

bibliotekę przedstawiła obecnym mgr Veronika Timuľáková (Zakon norbertanów – Opactwo Jasov). Autorkę zainteresowała problematyka „Reformacji i rekatolicyzacji w kulturze książki – wgląd w dział historyczny biblioteki Opactwa w Jasovie”. Podjęła ona próbę częściowego przedstawienia historii zabytkowej biblioteki jasovskiego opactwa, ale przede wszystkim dzieł kaznodziejów katolickich, ewangelickich i kalwińskich ze środowisk węgierskich oraz niemieckich znajdujących się w zasobach tej biblioteki. Mgr Lucia Němcová, PhD. (PBN w Preszowie) zajęła się tematem „Modlitewników w dziale historycznym PBN w Preszowie” w kontekście książek wydawanych na ziemiach słowackich oraz w języku słowackim.

W ostatnim bloku konferencji ogłoszono cztery referaty. Jako pierwszy wystąpił doc. Ihor Lichtej, CSc. (Uniwersytet Narodowy w Užhorodzie), który przedstawił „Specyfikę życia kościelno-religijnego węgierskich Rusinów w związku z szerzeniem reformacji w pracach Alexeja Petrova”. Była to analiza dzieł przeprowadzona przez sławistę narodowości rosyjskiej, który odbył kilka wyjazdów studyjnych na Ruś Zakarpacką i przeprowadził badania w instytucjach zajmujących się ochroną zabytków. Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Instytut Historii Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie) w wystąpieniu „Bohuš Nosák-Nezabudov, ksiądz ewangelicki i nauczyciel” przedstawiła członka pokolenia štúrovców i ówczesnej inteligencji na Šarišu, który już wtedy zwracał uwagę na potrzebę współpracy słowacko-rusińskiej. Następnie mgr Luciána Hoptová, PhD. (Instytut Historii Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie) w prelekcji zatytułowanej „Prawosławny ksiądz Alexej Omeljanovič – jego życie i dzieło” zaprezentowała kolejną ważną postać duchownego, który od połowy lat 20. XX wieku działał w Czechosłowacji (oraz na wschodniej Słowacji), a także na potrzeby wierzących nie tylko opracował, ale również wydał prawosławny *Modlitewnik* oraz *Dzieje biblijne*. Mgr Martina Bodnárová, PhD. (Instytut Słowacystyki i Studiów o mediach Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Preszowskiego w Preszowie) zajęła się tematem językoznawczym – „Elementy rejestru egzorcyścystycznego w kazaniach jezuita Milana Lacha” – i próbowała wykazać powiązanie konkretnych kazań z teoretyczną koncepcją podrejestru egzorcyścystycznego, który oparty jest na socjolingwistycznych założeniach rejestru komunikacyjnego.

Konferencja dzięki swojej interdyscyplinarności przyczyniała się do wymiany nowej wiedzy, a po każdym z poszczególnych bloków uczestnicy żywo ze sobą dyskutowali. Referaty, które zostały ogłoszone, zostaną opublikowane w materiałach pokonferencyjnych *Liber – Verbum – Monumentumque III*, których wydanie jest planowane w roku 2020.